

פרשת ויצא

תפלת ערבית

ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש ויקח מאבני המקום וישם מראשתיו וישכב במקום ההוא: (בראשית כח, יא)

(ברכות כו, ב) איתמר רבי יוסי ברבי חנינא אמר תפלות אבות תקנום, רבי יהושע בן לוי אמר תפלות כנגד תמידין תקנום. תניא כוותיה דרבי יוסי ברבי חנינא ותניא כוותיה דרבי יהושע בן לוי, תניא כוותיה דרבי יוסי ברבי חנינא אברהם תקן תפלת שחרית שנאמר וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם, ואין עמידה אלא תפלה שנאמר ויעמד פינחס ויפלל. יצחק תקן תפלת מנחה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב, ואין שיחה אלא תפלה שנאמר תפלה לעני כי יעטף ולפני ה' ישפך שיחו. יעקב תקן תפלת ערבית שנאמר ויפגע במקום וילן שם, ואין פגיעה אלא תפלה שנאמר ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי.

תפלה מבעוד יום

הק' בתוס' מהא דאמר בפרק גיד הנשה (חולין צא, ב) וילך חרנה - כי מטי לחרן בעי למיהדר אמר אפשר שעברתי במקום וכו', אלמא דהתם מוכח דהתפלל ערבית ביום מאחר שהתפלל כבר והוה דעתיה למהדר ואז אמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה, מיד בא השמש. וקשה למתניתין דפרק קמא דקאמר שאינו זמן תפלה עד צאת הכוכבים, ותי' שלפי מה שכתב דקי"ל כר' יהודה דאמר עד פלג המנחה נחא, ויפה מנהג שלנו דאדרבה טוב להתפלל מבעוד יום קצת.

שיטת הרמב"ם

כתב הרמב"ם (תפילה ג, ז) המתפלל תפלה קודם זמנה לא יצא ידי חובתו וחוזר ומתפלל אותה בזמנה, ואם התפלל תפלת שחרית בשעת הדחק אחר שעלה עמוד השחר יצא, ויש לו להתפלל תפלת ערבית של לילי שבת בערב שבת קודם שתשקע החמה, וכן יתפלל ערבית של מוצאי שבת בשבת לפי שתפלת ערבית רשות אין מדקדקין בזמנה, ובלבד שיקרא ק"ש בזמנה אחר צאת הכוכבים.

בשו"ת פרי יצחק (ח"א סי' ט) תמה על הרמב"ם מברכות (כז, א) שמוכיחין מדרב מצלי של שבת בערב שבת מבעוד יום ש"מ הלכה כר' יהודה. ופרש"י ש"מ כר"י ס"ל דאמר מפלג המנחה אזיל ליה זמן תפילת המנחה ועייל ליה זמן תפילת ערבית. א"כ למה כתב הרמב"ם טעם אחר. וכבר עמד ע"ז הלח"מ וכתב שהוקשה לו להרמב"ם דאע"ג דקי"ל כר"י מ"מ היה להם לקבוע זמן בערבית מעת צה"כ, לכך פי' הטעם מפני שתפלת ערבית רשות, וזהו קצת דוחק.

וכתב הפר"י שהיה קשה להרמב"ם טעם הגמ' נהי דלר' יהודה דס"ל דתפלת המנחה עד פלג המנחה משם ואילך הוי זמן תפלת ערבית מ"מ זהו שייך דוקא בחול, אולם בשבת מאי ענין להתפלל של שבת בע"ש תפלה של שבת בחול. מיהו לכאורה יש לומר בפשיטות דהא מבואר

שם בגמ' דמי שמתפלל של שבת בע"ש חל עליו שבת וצריך לבדול ממלאכה וכדא"ל רב לר' ירמיה ב"א אין בדילנא. ולפ"ז מכיון דמתפלל של שבת הרי בתפילה מקבל עליו תוספת שבת מחול על הקדש וחל עליו שבת, וא"כ הוי כמי שמתפלל של שבת בשבת.

אולם הגמ' שם פריך ומי בדיל, והאמר ר' אבין פעם אחת התפלל רבי של שבת בע"ש ונכנס למרחץ ויצא כו', הרי דס"ד דרבי לא בדיל ממלאכה, ולפ"ז לא קבל עליו שבת בתפלתו ולא חל עליו שבת, א"כ איך התפלל של שבת בע"ש תפלה של שבת בחול, וצ"ל דהטעם הוא משום דתפלת ערבית רשות.

תוספת שבת

עוד כתב הפר"י שבאמת שיטת הרמב"ם היא שאין חיוב תוספת שבת, כמ"ש המ"מ (שביתת עשור א, ו) וז"ל מדברי רבינו נראה שאין תוספת דבר תורה אלא בעינוי, אבל לא בעשיית מלאכה לא ביוה"כ ולא בשבתות, וזהו שכתב מתחיל לצום ולהתענות, וזהו שלא נזכר בדבריו בהלכות שבת תוספת כלל מן התורה. וכתב שנחלקו התנאים בזה, שיש מי שדרש יכול יהא מוזהר על תוספת מלאכה ת"ל וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה על עצומו של יום הוא מוזהר ואינו מוזהר על תוספת מלאכה, וברייטא אחרת שנו שם ועניתם את נפשותיכם וכו' מכאן שמוסיפין מחול על הקדש וכו', שבתות מנין ת"ל שבתכם, הא למדת שכל מקום שנאמר שבות מוסיפין מחול על הקדש, וא"כ לשיטתו שלכא תוספת שבת ובכ"ז אמרינן דיש להתפלל של שבת בע"ש, וע"כ משום דתפלת ערבית רשות.

תפלת ערבית רשות

הזכרנו דברי הרמב"ם שמה"ט יש לו להתפלל מוקדם משום דתפלת ערבית רשות, ובאמת נחלקו בזה התנאים (ברכות כז, ב), רבן גמליאל סובר דהוי חובה, ורב"י סובר דהוי רשות, ואמר אב"י הלכה כדברי האומר חובה, ורבא אמר הלכה כדברי האומר רשות. והנה איתא לעיל (כו, א) טעה ולא התפלל ערבית מתפלל בשחרית שתיים, והק' בתוס' והאמר רב תפלת ערבית רשות וק"ל כותיה באיסורי, ועוד הקשה מהא דאמרינן לקמן (ל, ב) טעה ולא התפלל יעלה ויבוא בלילה אין מחזירים אותו משום דאין מקדשין את החדש בלילה, ולמה ליה האי טעמא תיפוק ליה דתפלת ערבית רשות. ותי' בתוס' דהא דאמרינן דתפלת ערבית רשות היינו לגבי מצוה אחרת והיא עוברת דאז אמרינן תדחה תפלת ערבית מפניה.

קבלו עליהם חובה

לכאורה לפי הרמב"ם (תפילה פ"א) יש עוד תי' על קושיית תוס', וז"ל ואין תפלת ערבית חובה כתפלת שחרית ומנחה, ואעפ"כ נהגו כל ישראל בכל מקומות מושבותיהם להתפלל ערבית וקבלו עליהם כתפלת חובה. ובזה מיושב למה בטעה ולא התפלל ערבית שמתפלל שחרית שנים, שכבר קבלו עליהם חובה. ועל דרך זה מיושב ההיא דיעו"י.

ואע"פ שס"ל להרמב"ם שקבלו עליהם חובה, בכל זאת כתב הרמב"ם (תפילה י, ו) שיש נ"מ בזה שהוא רשות, וז"ל מי שנסתפק לו אם התפלל אם לא התפלל אינו חוזר ומתפלל אלא אם כן מתפלל תפלה זו על דעת שהיא נדבה, שאם רצה יחיד להתפלל כל היום תפלת נדבה יתפלל,

מי שהיה עומד בתפלה ונזכר שכבר התפלל פוסק ואפילו באמצע ברכה, ואם היתה תפלת ערבית אינו פוסק שלא התפלל אותה מתחילה אלא על דעת שאינה חובה. וכתב הראב"ד וז"ל אין כאן נחת רוח. וביאר הכס"מ ההשגה משום דס"ל דגם תפלת ערבית קבלוה בחובה ודינו שפוסק באמצע הברכה.

ובחידושי הגר"ח כתב שצ"ל בדעת הרמב"ם דהא דחובה ונדבה לא מצטרפי הוא משום דהן חלוקין בעצם החפצא של תפלה, דזו תפלת חובה וזו תפלת נדבה. וערבית דין רשות ונדבה עלה, והא דקבעוה לחובה פירושו שקבעו חובה על עצמן להתפלל תפלת רשות ונדבה, אבל התפלה בעצמותה נדבה ורשות היא, כיון דבעיקר תקנת וחובת תפילה אינה רק רשות ונדבה. וע"כ שפיר פסק הרמב"ם דערבית הואיל והיא בעצמותה רשות ונדבה מצטרפת עם תפלת נדבה דחד מינא נינהו, שארי תפלות דהויין חובה בעיקר מילתייהו הויין תרי מיני ולא מצטרפי עם נדבה.

האם אפשר לצאת ידי"ח בשמיעת "מעין שבע"

לפי הב"י יש עוד נ"מ בזה דתפלת ערבית רשות, דהנה הטור (או"ח סימן רסח) מביא בשם רב עמרם שמי שטעה ולא הזכיר של שבת בערבית מחזירין אותו, ורב משה גאון כתב יחיד שטעה ולא הזכיר אתה קדשת בליל שבת אם שמע מש"ץ מגן אבות בדברו שהיא ברכת מעין שבע מראש ועד סוף יצא ידי חובתו, ורב נטרונאי כתב אפילו לא התפלל ז' ברכות כלל ושמע מפי ש"ץ מגן אבות מראש ועד סוף יצא י"ח. ותמה עליו הטור כיון שמחזירין אותו אם לא הזכיר של שבת היאך יוצא בברכה אחת מעין שבע. ולא דמי למה שכתב בה"ג יחיד שלא הזכיר של ר"ח ושמע מש"ץ התפלה מראש ועד סוף שיצא, דשאני התם ששומע כל התפלה אבל הכא היאך יוצא בברכת מעין שבע במקום שבע. וקשיא טפי לרב נטרונאי שאומר שיוצא בו אפילו אם לא התפלל כלל, דלא קי"ל כרבן גמליאל דאמר (ראש השנה לה, א) ש"ץ פוטר היחיד אלא בראש השנה ויום הכיפורים אבל בשאר ימות השנה לא. וכתב הב"י שאין ספק שיש לתמוה על דברי הגאונים האלה כמו שתמה הטור, אך י"ל שטעם הגאונים דכיון דתפלת ערבית רשות לא חמירא כשאר תפלות, לרב משה כדאית ליה ולרב נטרונאי כדאית ליה.

תפלת ליל שבת

מבואר בדברי הב"י שגם בשבת תפלת ערבית רשות, ושלא כדברי המור וקציעה הובא בשערי תשובה (סימן רסח, ב) וז"ל ובמו"ק כתב דתפילת ערבית דשבת ויו"ט חובה, ובמח"ב כ' דמכה"ג ורמב"ם ורא"ש משמע דאף של שבת רשות, אך מדברי התיקונים דף ק' נראה דדוקא של חול רשות, וכן משמע בכמה לשונות בזה.

על פי דברי המו"ק חידש בספר חשוקי חמד (ברכות כז, ב) שעדיף להתפלל מעריב ליל שבת במקום מנחה ע"ש, עי"ש שנשאל מרופא הנמצא בחדר מיון בבית חולים לפני השקיעה בסוף יום ששי, ויכול להתפלל מנחה של יום ששי, או לקבל שבת ולהתפלל ערבית של ליל שבת, אבל אין לו זמן להתפלל את שניהם, במה יבחר במנחה של יום ששי או בערבית של ליל שבת. והשיב שלכאורה מנחה עדיפה כי היא חובה, לעומת ערבית שהיא, אולם נראה שעדיף להתפלל

ערבית של ליל שבת, וזאת על סמך דברי המור וקציעה שכתב שתפלת ערבית של ליל שבת חובה לכו"ע.

הזכרת יעו"י ועל הניסים מבעו"י

הזכרנו דברי הרמב"ם לענין להתפלל מעריב מבעו"י, יש להסתפק מי שהתפלל מוקדם ערב ראש חדש האם יאמר יעלה ויבא או לא. ועי' בשו"ע (או"ח תרצג, ב) וז"ל אומר על הנסים בלילה וביום. וכתב המשנ"ב (ס"ק ד) אפילו אם הקדים להתפלל ערבית קודם צאת הכוכבים. ובשעה"צ (ס"ק ו) מסביר הטעם מדהתירו להתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה, ולא משתמיט אחד מן הפוסקים לומר דבראש חודש אין לומר בזה יעלה ויבא, וכן מדהתירו להבדיל מפלג המנחה ולמעלה אחר שהתפלל ערבית, אלא ודאי דחשבינן לעניני תפלה ללילה.

ק"ש כשמתפלל ערבית מוקדם

הראשונים (תחילת מס' ברכות) דנו על המנהג שהיה נפוץ בימיהם שהתפללו ערבית מוקדם, וקשה שזמן קריאת שמע הוא מצה"כ. וכתבו בתוס' בשם רש"י שק"ש שעל המטה עיקר, והוא לאחר צאת הכוכבים. והכי איתא בירושלמי אם קרא קודם לכן לא יצא, וא"כ למה אנו מתפללין ק"ש בבהכ"נ כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה. ותמה עליו התוס' הלא אין העולם רגילין לקרות סמוך לשכיבה אלא פרשה ראשונה, ולדבריו שלש פרשיות היה לו לקרות. עוד הקשה דצריך לברך בקריאת שמע שתים לפניה ושתים לאחריה בערבית, ואינו מברך כן בק"ש שעל המטה. ועוד דאותה ק"ש סמוך למטה אינה אלא בשביל המזיקין כדאמר בסמוך (ה, א) ואם תלמיד חכם הוא אינו צריך. ועוד קשה דא"כ פסקינן כרבי יהושע בן לוי דאמר תפלות באמצע תקנום, פי' באמצע בין שני קריאת שמע בין קריאת שמע של שחרית ובין ק"ש של ערבית, ואנן קיי"ל כר' יוחנן דאמר לקמן (ד, ב) איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה של ערבית לתפלה.

מפלג המנחה הוי לילה

לכן פי' ר"ת דאדרבה ק"ש של בהכ"נ עיקר, והטעם שאנו קורין כל כך מבעוד יום משום דקיי"ל כרב"י דאמר (כו, א) דזמן תפלת מנחה עד פלג המנחה דהיינו אחד עשר שעות פחות רביע ומיד כשיכלה זמן המנחה מתחיל זמן ערבית. וצ"ע שאע"פ דהוי זמן מעריב, עדיין קשה שעדיין לא הגיע זמן ק"ש, וצ"ל שס"ל שלפי ר"י אחרי פלג המנחה הוי כמו לילה, ולכן שפיר יכול לקרא גם ק"ש, אלא דעדיין קשה שלכאורה ק"ש תלוי בזמן שכיבה כדכתיב "בשכבך", ובזמן של פלג המנחה אינו זמן שכיבה.

ברכת ק"ש ברכת המצוה או ברכת השבת

הבאנו קושיית התוס' על רש"י שס"ל שאינו יוצא ידי"ח בקר"ש שקורא בביהכ"נ הרי צריך לברך ברכת ק"ש על ק"ש.

ועי' בשו"ת הרשב"א (ח"א סימן מז) שנשאל הפוך א"כ למה קורין אותה בברכותיה, דהא אכתי לא מטא זמנה ועברין משום בל תשא. והשיב הרשב"א דברכות של ק"ש אינן ברכות של ק"ש ממש כברכת התורה וכברכת המצות, דא"כ היה לנו לברך לקרוא את שמע כמו

שמברכין על קריאת התורה ועל קריאת המגלה, אלא ברכותיהן שנתקנו בפני עצמן, אלא שתקנו לאומרן לפני ק"ש ולאחריו. ולפיכך מי שקרא ק"ש בלא ברכותיה חוזר ואומר ברכותיה בפני עצמן ואין בכך כלום. ומה"ט אם ברכן קודם זמן של ק"ש אין בכך כלום. עוד הביא ראייה מהא דתנן (ברכות ט, ב) מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שקורא בתורה, ואסיקנא (שם י, ב) מאי לא הפסיד לא הפסיד בברכות, אע"פ שעבר זמנה של קריאה, אלא ע"כ שאין זה ברכות על ק"ש.

אלא דעדיין צ"ע איפה נעלם ברכת המצוה ממצות ק"ש, וי"ל שהיות וכבר תקנו ברכת השבח לא תקנו ג"כ ברכת המצוה. אבל עדיין צ"ע"ק שתינח היכא שקורא ק"ש עם הברכות, אבל במקרה דידן שקורא ק"ש אח"כ למה אין כאן ברכה, ואולי י"ל שהיות ובדרך כלל קורא ק"ש ביחד עם ברכותיה כבר לא תקנו ברכה מיוחדת להיכא שקורא ק"ש בלי הברכות, ודו"ק.

ספק קרא ק"ש

יש להעיר שלפום ריהטא דברי הרשב"א סתרי אהדדי, דבשו"ת הרשב"א (ח"א סימן שכ) נשאל על דברי הרמב"ם שכתב (ק"ש ב, יג) ספק קרא ק"ש ספק לא קרא חוזר וקורא ומברך לפנייה ולאחריה, והלא ברכות דרבנן ומספק אינו מברך, ואם בירך עובר משום לא תשא. והשיב שאולי סובר הרמב"ם דמעיקרא כך היתה תקנה דכל שהוא חייב לקרות קורא לכתחלה עם ברכותיה, אלא אם יגרום לו סבה כענין קריאה בית המקדש שאינו מברך אלא ברכה אחת, א"נ משום עסק תורה כדרך שהיה מעביר ידיו על גבי עיניו ומקבל עליו מלכות שמים בקריאת פסוק ראשון לבד, הא במקום אחר כשהוא קורא צריך הוא לקרות לכתחלה בברכותיה. ומביא ראייה ממה שאמרו במאחר לקרות לאחר זמנו מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שקורא בתורה, ופרישו מאי לא הפסיד בברכות. ר"ל שאם קורא ק"ש אע"פ שכבר עבר הזמן חייב לקרותו עם הברכות, א"כ רואים שהברכות מאוד קשורים לק"ש. ואילו לדבריו לעיל אין ברכת ק"ש שייכים בכלל לק"ש אלא שזה ברכת השבח שצריך לומר בתפלה, ותקנו שיאמרו אותן עם ק"ש. וצ"ל שפה רק מסביר שיטת הרמב"ם, אבל אינו מסכים אתו.

אבל לפי"ז יצא סתירה בדברי הב"י והשו"ע, שבהל' ק"ש (או"ח סז) פסק כהרמב"ם שספק אם קרא ק"ש חוזר וקורא ומברך לפנייה ולאחריה. ואילו לענין מעריב פסק השו"ע (או"ח רלה) שזמן ק"ש בלילה משעת יציאת שלשה כוכבים קטנים וכו', ואם קראה קודם לכן, חוזר וקורא אותה בלא ברכות. הרי שפסק כרש"י, וע"כ הטעם כמש"כ הרשב"א שאין הברכות על הק"ש. א"כ איך פסק כהרב"ם שחוזר ומברך מספק. שוב ראיתי בב"י שמביא דברי רבינו יונה שבכל מצוה שעושה מספק יש לו לברך, ולא הביא דברי הרשב"א שהטעם הוא מיוחד לברכת ק"ש, שכך תקנו. אבל עדיין צ"ע שלפי הרשב"א בדעת רש"י שאין זה ברכה על ק"ש אפילו אם נאמר שספק אם נטל לולב חייב לברך אבל כאן יהיה פטור, דרק שם היות וחייב במצוה חייב לברך אהל כאן הברכה אינה קשורה למצוה, א"כ צריך לדון מצד עצמו וספק דרבנן לקולא, וצ"ע.

שיטות שברכת אהבה רבה הוי ברכה לק"ש

הזכרנו דברי הרשב"א שאין ברכת ק"ש ברכות על ק"ש, אבל עי' בספר פרי יצחק (ח"א סימן א) שר"ל שהרמב"ן (ברכות יא, ב) חולק עליו, וז"ל כבר היה מנהג בעיירות לומר בין אהבת עולם לק"ש אמ"נ (קל מלך נאמן), ובילדותי נתקשה עלי לפי שהדבר ידוע שאהבת עולם ברכת המצוה היא לק"ש, שכל המצות כולן טעונות הן ברכה עובר לעשייתן, וכן בהלל וכן במגילה כו', וזהו שאמרנו בהשכים אחר שקרא א"צ לברך שכבר נפטר באהבה רבה, דברכת שנון תורה היא, אלא שתקנו בק"ש שתים לפניה כו', אבל ברכת יוצר ומעריב ערבים ברכת השבח הן כו' וברכת אהבת עולם ברכת המצוה לחובת ק"ש. ממשיך הרמב"ן שלפיכך עשו נמי ברכת אמת ויציב ברכה הסמוכה לחברתה, ר"ל שהיות והוי ברכה על ק"ש לכן ק"ש לא נחשב להפסק, והברכה שלאחר ק"ש אינה מתחלת בברכה משום דהוי סמוך לברכת אהבה רבה. מסיק הרמב"ן, שכיון שזו ברכת המצוה היא, הדבר ברור דכל שמברך על המצוה או על הפירות ועונה אמן אחרי עכה משום צמו בין ברכה למצוה שהוא טועה גמור כו' וכמדומה שהוא הפסק וצריך לחזור ולברך. וכתב הפר"י שנראה בעליל מתוך דברי רמב"ן הנ"ל דס"ל דאהבה רבה היא ברכת המצוה ממש לק"ש כהלל ומגילה שלא כדברי הגאונים הנ"ל, ואפילו אם הפסיק בעניית אמן צריך לחזור ולברך.

ברכה הסמוכה לחבירתה

והנה הרמב"ן כתב תוך דבריו דלפיכך עשו נמי ברכת אמת ויציב ברכה הסמוכה לחברתה, וכתב הפר"י שהרשב"א (ברכות יא, א), חולק דכתב שברכת אמת ויציב לא חשוב ברכה הסמוכה לחברתה לפי הגאונים שהברכות הראשונות של שמע אינם ברכת שמע, וק"ש מפסקת בין הברכות, אלא כך נתקנה מעיקרא שלא לפתוח בברוך. אבל אפילו לפי הרמב"ן דדוקא אהבה רבה היא ברכת המצוה לק"ש, אבל ברכת יוצר ברכת השבח היא ולא הוי ברכת שמע ממש. ועכ"פ כיון דאהבה רבה היא ברכת המצוה ממש לק"ש דאינו רשאי לברך אותה אחר ק"ש.

ק"ש לאחר זמן ק"ש

אלא דלפי"ז יש לדון איך ילמד הרמב"ן ההיא דלא הפסיד הברכות, דבשלמא לפי הרשב"א ניחא שאין זה ברכת ק"ש, וגם לפי איך שהסביר הרמב"ם ג"כ ניחא שכל זמן שקורא ק"ש תקנו לברך, וכאן הרי קורא ק"ש. אבל לפי הרמב"ן הרי אינו יוצא עכשיו בק"ש א"כ איך יברך "ברכת המצוה" של ק"ש.

וראיתי כתוב שגם לפי הרמב"ן הברכה היא על עצם קריאת הפסוקים של ק"ש, ולכן כאן אע"פ שאינו יוצא ידי"ח בקריאה זו אבל סוכ"ס הוא קורא ק"ש ועליו לברך, ונראה שזה מדויק היטב בדברי הרמב"ן שכתב וז"ל וזהו שאמרנו בהשכים אחר שקרא א"צ לברך שכבר נפטר באהבה רבה, **דברכת שנון תורה היא**, הרי לן שגדר הברכה הוא לברך על "לימוד" פסוקים אלה, ומה"ט נפטר מברכת התורה, שכבר בירך על התורה, ודו"ק. א"כ מובן למה יכול לברך אפילו לאחר הזמן. אלא שהעיר ידידי הרב נועם רוזן שליט"א שתינה ברכת אהבה רבה אבל איך יברך שאר הברכות, ולפי הפר"י מבואר שלענין שאר הברכות מודה הרמב"ן שאינן שייכים לק"ש, ויכול לברכם מתי שהוא כמו להרשב"א.

ברכה עובר לעשייתו

עוד הביא הפר"י ראייה מדברי האו"ז דס"ל דברכות ק"ש הם ברכת המצות ממש לק"ש שלא כשיטת הגאונים, דהנה בהגה"א ריש פ"ק דחולין כתב בשם האו"ז דאם לא בירך קודם השחיטה יכול לברך אחר השחיטה שכל מצות שלא בירך עובר לעשייתו מברך אחר עשייתו כדפירש בברכות, ומקור הדבר הוא בס' או"ז הגדול בה' ק"ש (סי' כ"ה) וע"ש שהביא ראייה באמת מסוגיא זו מהא דמבואר בגמ' דאמרי יוצר אור אחר ק"ש, וכתב למדנו מכאן דכל היכא שלא בירך קודם המצוה מברך לאחר מכאן ויוצא ידי ברכה. ומתבאר מדבריו בהדיא דבע"כ גם ברכת ק"ש הם ברכת המצות ממש לק"ש, דלשיטת הגאונים דברכת ק"ש אינם ברכות של ק"ש ממש אלא שנתקנו בפני עצמן א"כ איך אפשר ללמוד מברכות של ק"ש לשאר ברכות המצות לענין שיהא רשאי לברך אח"כ, וכמש"כ הרשב"א באמת דלפיכך רשאי לברך אחר ק"ש ומשום דהברכות אינם ברכת המצות ממש לק"ש משא"כ בשאר ברכת המצות.

משעה שקידש היום

נחזור לדברי התוס' ריש מס' ברכות, תוס' הק' כמה קושיות על ר"ת, ולכן מביא פירוש ר"י דודאי קר"ש של בהכ"נ עיקר, ואנו שמתפללין ערבית מבעוד יום סבירא לן כהני תנאי דגמרא דאמרי משעה שקדש היום וגם משעה שבני אדם נכנסים להסב דהיינו סעודת ע"ש, והיא היתה מבעוד יום ומאותה שעה הוי זמן תפלה. וגם ראייה מרב דהוי צלי של שבת בערב שבת, ומסתמא גם היה קורא קריאת שמע. מכל אותן הראיות משמע דקריאת שמע של בית הכנסת היא עיקר. ולכן מי שקורא ק"ש על מטתו אינו מברך, וגם אינו צריך לקרות אלא פרשה ראשונה.

אין לסמוך על קר"ש שעל המטה

כתב תלמידי רבינו יונה שמכיון שק"ש של בהכ"נ אינו לצאת ידי חובה, ואח"כ צריך לקרותה בבית לצאת ידי חיוב של תורה, צריך כל אדם להיות נזהר בקריאתה ושלא יסמוך על הקריאה שקורא על מטתו מפני כמה דברים, האחד מפני שאותה שעל מטתו קורא אותה אחר אכילה ושתיה, וק"ש של חיוב צריך לקרותה קודם אכילה לכתחלה, ועוד שאותה שעל מטתו מתוך שחושב שאינה אלא להבריח המזיקין בלבד כדלקמן (ה, א) פעמים שאינו חושש ואינו קורא אותה, ועוד שאינו מכין לצאת בה ידי חובה מן התורה ומצות צריכות כוונה, דאפילו מי שאמר שאינן צריכות כוונה מודה דלכתחלה צריכות, ועוד שאפילו בלא זאת הכוונה צריך כוונת הלב לקבל עליו עול מלכות שמים במורא ובאותה שעל מטתו אינו מכין על זה, ועוד שהק"ש של חיוב צריך שיאמר אותה בברכה ושיקרא לפחות ב' פרשיות ראשונות שבהן עול מלכות שמים ועול המצות וק"ש שעל מטתו אומר אותה בלא ברכה ואינו אומר אלא פרשה ראשונה בלבד.

אלא כך הוא הענין שבבית הכנסת יקרא קריאת שמע עם ברכותיה ויתפלל, ולא יכוין לצאת ידי חובת ק"ש באותה הקריאה אלא לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה ויוצא ידי קריאת הברכות, ואח"כ כשיהיה בביתו קודם שיאכל אחר יציאת הכוכבים יקרא אותה ויתכוין לצאת בה ידי חובה ויקרא אותה כולה במורא ובכוונת הלב.

ברכת המצוה על ק"ש

ומביא בשם רב עמרם גאון שבשעה שקורא אותה יברך אקב"ו לקרוא ק"ש, אבל כתב שמורי הרב ס"ל שאין זה נכון, שברכה זו לא מצינו אותה בשום מקום. ויותר נכון שיאמר אהבת עולם שנתקנה אצלה ואפילו על קריאת הפסוקים או קריאת תלמוד תורה מצינו שנפטר מברכה באמירתה, כדאמרינן (יא, ב) השכים לקרות קודם שקרא ק"ש צריך לברך לאחר שקרא ק"ש אין צריך לברך מאי טעמא שכבר נפטר באהבה רבה.

ברכה הסמוכה לחבירתה

ושואל תר"י כיון שאינו אומר ברכת מעריב ערבים הוא לה ברכה שאינה סמוכה לחברתה, וכל ברכה שאינה סמוכה לחברתה צריך לפתוח בה בברוך, ותי' שכיון שבמקומה היא סמוכה לחברתה אין לחוש עכשיו כשאומר אותה על קריאת שמע אם אינו פותח בברוך, שכיוצא בזה מצינו בתלמוד (ברכות כט, ב) בתפלת הדרך שאינה פותחת בברוך וחותרם בה שומע תפלה כיון דבשמונה עשרה ברכת שומע תפלה סמוכה לחברתה, אע"פ שעכשיו אינה סמוכה לחברתה.

אינו זמן להברכות

עוד הק' תר"י כיון שאינו זמן קריאת שמע בשעה שקורין אותה בבית הכנסת היאך יוצא ידי חובה מהברכות, ותי' שאע"פ שאינו לילה ממש מפני שלא יצאו הכוכבים, אפילו הכי כיון ששקעה חמה והוי לילה לענין תפלה של ערבית, הכא נמי דיינינן ליה לילה לקריאת הברכות ויכול לומר גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור, כיון ששקעה חמה ואינו יכול להתפלל תפלת המנחה משם ואילך. ממש"כ שכבר שקעה החמה צ"ל שס"ל שפלג המנחה מחשבין מעלות השחר עד צאת הכוכבים ולא מהנץ החמה עד שקיעה, וכבר נחלקו בזה הפוסקים. (ונחלקו בזה התרה"ד ולבוש).

יאמר הברכות אח"כ

ובשם רבינו האי גאון כתב שיתפלל עם הצבור בבית הכנסת ויקרא ק"ש כמו שקורא פסוקים כדי להתפלל מתוך דברי תורה, ולא יקרא הברכות גם לא יענה אמן בכונה לצאת ידי חובה, אלא אם ירצה לאומרה עם הקהל בלא חתימה ובלא פתיחה הרשות בידו, ולאחר יציאת הכוכבים יקרא ק"ש עם ברכותיה לצאת ידי חובתו. ואע"פ שאינו סומך גאולה לתפלה שהרי כשהתפלל תחלה היה בלי הברכות, אפילו הכי מותר לעשות כן כיון שמתכוין למצוה להתפלל עם הצבור שהתפלה נשמעת יותר ומקובלת לפני המקום.

ויש כאלה שכך נוהגים כשרוצים לקבל שבת מוקדם, ואע"פ שיחזור ויקרא ק"ש בזמנו, אבל ברכת ק"ש לא אמר בזמנו, והעצה שיתפלל עם הציבור בלי שיאמר ק"ש וברכותיה ואחרי הסעודה יאמר ק"ש וברכותיה. וכמדומני שכך ראיתי שנהג הגר"י קמנצקי זצ"ל בבהכ"נ שלו כשהציבור התפלל מוקדם.

תפלה עם הציבור כנדבה

ומסיק תר"י שהרוצה להחמיר על עצמו יכול לעשות בדרך אחרת יותר נכונה, שיקרא בבהכ"נ ק"ש והברכות בלא חתימה ופתיחה ויתפלל עם הצבור, ואותה התפלה יתפלל על שם נדבה, שהרי אברים ופדרים של עולת נדבה נמי קרבין כל הלילה, ואח"כ בביתו יקרא ק"ש אחר צה"כ בברכותיה ויתפלל לשם חובה, ובזה יהיה הכל מתוקן שאותה שבבהכ"נ תהיה לעמוד בתפלה מתוך ד"ת כמו שאמרו בירושלמי, ויקרא ק"ש בעונתה ויסמוך גאולה לתפלה. ומה שמתפלל אותה הברכה כדי לסמוך גאולה לתפלה הוי כמו שמחדש דבר בתפלתו וא"צ לחדש בה דבר אחר. ודבריו צ"ע שהרי תפלה השניה אינה תפלת נדבה, וסמיכת גאולה לתפלה אינו אלא בתפלה שניה שקורא ק"ש עם הברכות, וצ"ע.